

IBN KHALDUN'S CONCEPT OF "ASABIYYA" AND HIS VIEWS ON THE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Sherzodbek Nazirov

independent researcher

Andijan State University

Andijan, Uzbekistan

E-mail: sherzodbeknazirov90@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: temper, morals, religion, faith, behavior, kinship, knowledge, society, hegemony, city government, royal government, nature, potential evil.

Received: 16.01.25

Accepted: 18.01.25

Published: 20.01.25

Abstract: In this article, the socio-cultural ideas of Abu Zayd Abdurrahman ibn Khaldun (1332-1406), the famous thinker of Muslim civilization, the scientific basis of the work "Muqaddimah" and the concept of "asabiyya" and their important role in the development of society, the development of society and its fall, economics, political science, cultural studies, social cohesion, genealogy, blood-kinship relations, the royal government and the city government were studied..

IBN XALDUNNING "ASABIYYA" TUSHINCHASI VA JAMIYAT TARAQQIYOTI HAQIDAGI QARASHLARI

Sherzodbek Nazirov

mustaqil tadqiqotchi

Andijon Davlat Universiteti

Andijon, O'zbekiston

E-mail: sherzodbeknazirov90@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: asabiyya, axloq, din, e'tiqod, xulq-atvor, qon-qarindoshlik, bilim, jamiyat, gegemonlik, shahar hokimiyati, qirol hokimiyati, fitrat, potensial yovuzlik.

Annotatsiya: Mazkur maqolada musulmon sivilizatsiyasing mashhur mutafakkiri Abu Zayd Abdurahmon ibn Xaldunning (1332-1406) ijtimoiy-madaniy g'oyalari, "Muqaddima" asari va "asabiyya" tushinchasining ilmiy asoslari va jamiyat taraqqiyotida muhim o'rni haqidagi fikrlar va nazariyalar, jamiyat rivoji va uning qulashi, iqtisodiyot, siyosatshunoslik, madaniyatshunoslik, ijtimoiy hamjihatlik, nasl-nasab, qon-qarindoshlik munosabatlari, qirol

КОНЦЕПЦИЯ «АСАБИЙИ» ИБН ХАЛДУНА И ЕГО ВЗГЛЯДЫ НА РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА

Шерзодбек Назиров

независимый исследователь

Андижанский государственный университет

Андижан, Узбекистан

E-mail: sherzodbeknazirov90@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: нрав, мораль, религия, вера, поведение, родство, знания, общество, гегемония, городское правительство, королевское правительство, природа, потенциальное зло.

Аннотация: В данной статье рассматриваются социокультурные идеи Абу Зайда Абдуррахмана ибн Халдуна (1332-1406), известного мыслителя мусульманской цивилизации, научная основа труда «Мукаддима» и понятия «асабия» и их важная роль в развитие общества, развитие общества и его падение, экономика, политология, культурология, социальная сплоченность, генеалогия, кровнородственные отношения, изучались королевское правительство и городское правительство.

Kirish

Ibn Xaldunning (732-808, 1332-1406) “Muqaddima” asari tarix, sotsiologiya, iqtisodiyot, siyosatshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida muhim hisoblanadi. Ibn Xaldun o'z davrining siyosiy va ijtimoiy masalalarini tahlil qilib, tarixiy jarayonlar, jamiyatlar rivoji va ularning qulashi sabablarini o'rganadi. Uning “al-Asabiyya” ma'nosining keng talqini. Bu talqin Ibn Xaldun nazarida asabiyya dunyoda muhim shartdir. Siyosiy tashkilot deydi u, insonni saqlab qolish uchun zarurdir, lekin uning mavjudligi al-asabiyya kuchi bilan shartlangan. Bu xar kimning tanloviga, bu siyosiy tashkilot ma'nosida mavjudlik faqat al-asabiyya bilan barpo bo'lishi mumkin. Shu ma'noda, al-asabiyya, ko'rinadiki har qanday muayyan vaqt, geografik hudud yoki millat uchun noyobdir. Al-asabiyya shuni ko'rsatadiki, ko'p sonlilar o'rtasida ataylab ishlab chiqarilgan birlik kuchidir. Demak, al-asabiyya birlashgan odamlar yoki xalqlar guruhi shaklini oladi. Al-asabiyya shahar madaniyati va ijtimoiy totuvlik rivojlanishi uchun manbadir. Buning sababi, siyosiy hokimiyat faqat al-asabiyya tomonidan qo'lga kiritiladi va siyosiy tashkilot inson hayotini saqlab qoladi. Al-asabiyya ning talqini asabiyya qasddan ishlab chiqarilgan birlik kuchi sifatida, bundan farq qiladi. Ibn Xaldun fikricha, “Asabiyya” elementlari harbiy demokratiya va qabila aristokratiyasidir.

Mavzuiga oid adabiyotlar taxlili va metodlar

Ushbu maqolada Abu Zayd Abdurahmon ibn Xaldunning “Muqaddima” asari metodologik manba sifatida foydalanildi. Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning tarixiylik, mantiqiylik, analiz, sintez va obyektivlik usulidan foydalanildi. Ushbu tadqiqot jarayonida mutafakkirning jamiyat taraqqiyotiga ta’sir qiluvchi omillar, madaniyat va sivilizatsiya, jamiyatning rivojlanishi va tanazzuli obyektiv jihatdan ochib berildi.

Muhokama va natijalar

O’rta asr buyuk mutafakkir olimlaridan biri Abu Zayd Abdurahmon ibn Xaldunnin ijtimoiy-falsafiy g’oyalari uning mashhur asari “Muqaddima” sida ifodalangan. Ibn Xaldun ushbu asarni olti qismga ajratadi: “Ushbu kitobning muqaddimasi olti qismdan iborat” [10.b.17].

Mashhur olimlar tomonidan ilgari surilgan ba’zi nazariya formulalarini dastlab Ibn Xaldunda ko’rish mumkin. Bunga Karl Marksning insoniyat tarixining bosqichlari misol bo’la oladi, guruhlar o’rtasidagi ziddiyatlar dialetikasi dinamikasi, Marks Veberning yetakchilik tipologiyasi, Vilfredo paretonning elitaning aylanishi, Ernest Gellnarning mayatnik tebranishi nazariyasini Ibn Xaldunning nazariyalarida ko’rish mumkin. [1.b.101] Ibn Xaldun narigi dunyoga ishongan haqiqiy musulmon edi. U shunday turib oldi falsafa ilohiylikni tushina olmadi. Shu nuqtai nazardan, u mantiqiy ekanligiga aniq ishondi tafakkur hayotning barcha jabhalarini to’liq idrok eta olmadi. Biroq, Ibn Xaldunni ijtimoiy tashkilotning diniy va siyosiy tamoyillarini farqlashdan to’sqinlik qilmadi. [2.b.38]

U haqiqat va bilimning muhim qismlarini topishga xarakat qilishda mavhumlikdan foydalangan. U emperik haqiqat muhim obyekti sifatida ruh tomonidan qo’lga kiritilgan haqiqatga qo’shimcha ravishda o’rnatdi. Uning metodologiyasi mantiqiy farazdan foydalangan holda aprior farazdan foydalanish edi. Qo’shimcha ravishda, u ilohiy va hayotiy bo’lgan joylarda empiric ma’lumotlardan foydalangan. Ibn Xaldun nazarida o’tmish va hozirgi zamon o’rtasida dialetik munosabat mavjud. Uning mashhur maqolda aytishicha, “o’tmish va hozirgi kun bir-biriga o’xshash, suv xuddi suv kabi”. Ya’ni suv yomg’ir bo’lib yerga tushadi, keyin daryoga boradi, keyin bug’lanadi va yana yomg’irga aylanadi.

Ibn Xaldun haqida yana bir muhim narsa uning tahlili mavzusidir. Ko’pchilik uchun asrlar davomida G’arb individuallikka qaratgan. Ibn Xaldun uchun guruh, shaxs emas, tarixning asosiy nuqtasi hal qiluvchi omili edi. Jismoniy shaxslar kamdan-kam holarda agar ular ilohiy ilhomlantirilmagan bo’lsa, ularga ozgina ta’sir qilishdan ko’ra ko’proq tarixning eng katta kuchlari. Darhaqiqat, Ibn Xaldun uchun shaxs amalda falsafiy mavzu sifatida e’tibordan chetda qolgan. [3.b.53]

Uning individualikka e'tiborsizligi uni tabiatini o'rganishga to'sqinlik qilmadi va insonning xususiyatlari. U insonni vahshiy, ahmoq, zaif, johil deb bilgan. Yo'qligi hisobga olinsa Ibn Xaldun odamlarga bergan fazilat va aqlining past darajasi, unda qanday qilib jamiyatlar birlashadimi? Uning javobi asabiyya edi. Ibn Xaldunning "Ijtimoiy hamjihatlik uchun asabiyya" nomli ushbu maqola shu maqsadda yozilgan.

Asabiyya nima? Ibn Xaldunning keng qamrovli nazariyasi markazida asabiylik tushunchasi yotadi. Bu atama esa uning eng tarjima qilib bo'lmaydigan atamalaridan biri hisoblanadi va G'arb tarjimonlari na'no jihatidan bir-biridan ancha farq qilgan. Rosenthal buni "guruh hissi" deb tarjima qiladi, Monteil asosan "esprit de corps" yoki "esprit de clan" sifatida. Buni tenglashtirish noto'g'ri ko'rinadi. Dyurkgeymning mexanik birdamligi va Ibn Xaldunga bu davoni bog'lash birdamlik mahkamasi. [2.b.5-6].

Ba'zi boshqalar guru hongi sifatida foydalangan, gemeinsinn, milliyitatsidee, korporativ ruh, birdamlik hissi, guruh birdamligi, guruh irodasi, jamoaviy ruh, ijtimoiy birlik, jangovar ruh, zarba kuchu va ijtimoiy birlik [4.b.87-89]. Ibn Xaldun asabiylikni tushunish juda murakkab va ko'p qirrali bo'lib, asabiyya mexanik birlikdir. Ibn Xaldun ta'kidlashicha, nafsga qandaydir omil, qandaydir turtki bo'lishi kerak, hamkorlik ba'zi insonlar orasida boshqalarga qaraganda kengroq miqyosda mavjud bo'lishi. Bu omilni asabiyya deb ataydi, bu so'zni klassik qo'llanishidan o'zlashtirib olgan va o'zi shunday so'z yangi ijobiy ma'no beradi. Inson o'zini eng yaqin his qiladigan guruh uning urug' yoki qabilasi, u umumiy nasldan bo'lgan odamlar birlashtirilgan. Lekin siyosiy jihatdan asabiylikni bir-biriga qon rishtalari bilan bog'liq bo'lmagan odamlar ham ulashishi mumkin lekin guruh a'zolari sifatida uzoq va yaqin aloqalar orqali. Ibn Xaldun: "Qon rishtalari kishining qarindosh-urug'iga, qoniga mehr qo'yishiga olib keladi. Qarindoshlariga hech qanday yomonlik ham. Halokat ham yetmas" [5.b.98].

Shunday qilib, hayot sharoitlari tufayli, nasab sofliги mumkin emasligini tushintiradi. Bir tomondan, u nasl-nasabning sofliги to'liq ekanligini ta'kidlaydi, arablar va boshqa shunga o'xshash odamlar orasida yo'qolgan, boshqa tomondan o'sha asabiylikni ilgari suradi, bu oddiygina qabila birlashuvi masalasi emas. Nasab sofliги faqat yirtqichlarda topiladi. Cho'l arablari va boshqa shunga o'xshash odamlar. Buning sababi kambag'al hayot, og'ir sharoitlar va yomon yashash joylari. O'troq arablar, forslar va arab bo'lmaganlar aralashib ketgan. Nasab sofliги butunlay yo'qolgan va uning mevasi, guruh hissi yo'qolgan va rad etilgan. Qabilalar, keyin g'oyib bo'ldi va ular bilan birga asabiylik ham yo'q qilindi. [4.b.99-100]

Muhammad aytdilar: "Oliyjanob boboning zodagon bobosining oliyjanob otasining oliyjanob o'g'li. Yusuf, Yoqubning o'g'li, Is'hoqning o'g'li, Ibrohimning o'g'li. Bu shuni

ko'rsatadiki yusuf shon-shuxratning chegarasiga yetgan edi. [4.b.106] Asabiyya oddiygina qabila birlashuvi masalasi emas.

Ibn Xaldun "Nima uchun odamlarda umumiy xulq-atvor bor?" degan savolga javob beradi. Kuch shartlari, egoizm, ijtimoiy sharnoma, til, din, ramziy muloqot, instinktlar, individual psixologiya, taqliq, o'rganilgan xatti-harakatlar, itoatkorlik.

Ibn Xaldunning tarixiy tadqiqoti eng asosiy tushinchasi umron umumiy obyektni belgilaydi. Monteil va rosethal kabi, ba'zilar buni sivilizatsiya va shunga o'xshash deb tarjima qilganlar. Lacoste, ba'zilar buni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy tadbirlarning yig'indisi sifatida talqin qildilar. [4.b.106]

Ibn Xaldun ikki sivilizatsiya namunasini ajratib ko'rsatadi. Ular uchun yorliqlari badaviydir (badava) va harakatsiz(hadara). Badaviylar turiga dexqonchilik va chorvachilik kiradi. Guruhlar va o'troq turmush tarzi shaharlar va qishloq jamoalarini o'z ichiga oladi, hunarmandchilik va savdo va shu tariqa shahar tarmog'ining kengroq orbitasiga integratsiyalashgan. U badaviylar sivilizatsiyasini o'troq tipdan oldin bo'lgan, hayotning eski shakli, deb taxmin qilgan. Shuningdek, inson rivojlanishining yanada cheklangan va turg'un namunasi. Badaviy qabilalarda asabiylikning yuqori darajasi. [6.b.6]

Ibn Xaldun tarvirlaydi: arablar badaviylar sivilizatsiyasining eng ekstremal holati, ammo u qo'shimcha qiladi "Hech kim bunday emas haqiqat va to'g'ri yo'l-yo'riqni tezda qabul qiladi. Biroq, u hech qachon etnik xulosalar chiqarmagan. U shunchaki buni ta'kidlamochi edi. "Odamlar o'rtasidagi vaziyatning farqlari ularning har xil tirikchilik qilish yo'llarning natijasidir. Bu oddiy bayonat bilan, u zamonaviy ilmiy metod uchun poydevor qo'ydi, bugungi kunda tarixiy determinizm deb atash mumkin bo'lgan narsa. U solishtirdi turli jamiyatlar, bu ularning ishlab chiqarish usullarini belgilab bergan tuzilmalar va ularning tarixiy chegaralarini ko'rsatadi. [7.b.226]

U insoniyat jamiyati tobora murakkablashib borayotganini ko'rsata oldi. Ishlab chiqarish texnikasi murakkablashib, mehnat taqsimoti kuchayib bordi keng qamrovli. U ijtimoiy psixologiya tomonidan qabul qilingan shakllar, diniy, yuridik va ma'lum bir jamiyatning ijtimoiy tuzilmalari uning iqtisodiy ishlab chiqarish usuli bilan bog'liq. Ibn Xaldun markisistlar singari hamma narsa iqtisodga itoatkorlik bilan ergashishi haqida illyuzaga ega emas edi. Ateist markisistlarning Ibn Xaldundan asosiy farqi Ibn Xaldun ruhiy sohani jismoniydan oldin mavjud va unga ta'sir ko'rsatadi deb hisoblagan dunyo. [7.b.227]

Ibn Xaldun fikricha: "Bir sulolaning umri bir sulolaning umriga to'g'ri keladi. Individual: u ulg'ayadi, turg'unlik davriga, keyin esa orqaga qaytish davriga o'tadi. Shunday qilib, har bir jamiyat oxir-oqibat "davolab bo'lmaydigan qarilikni" boshdan kechiradi va yo'q bo'lib ketadi,

chunki bu tabiiy narsa va tabiiy narsalar o'zgarmaydi. Shunday qilib, jamiyatlarda rivojlanish davrlari mavjud. Ammo bu sikllarning barchasi bir xil emas jamiyatlar, chunki barcha jamiyatlar, barcha yaratishlar kabi, juda dinamik jarayonlarni boshdan kechirmoqda va bir qator ta'sirlar tufayli doimiy o'zgarishda. [4.b.83-85]

Umron bilan bog'liq holda, asabiyyalik bilan badaviylik turmush tarzi chambarchas bog'liq degan xulosaga kelish mumkin. Ibn Xaldunga ko'ra, bu jamiyatlar ko'proq bo'lganida shundaydir madaniyatli va ular hashamatga o'rganadilar va bir vaqtlar ega bo'lgan qadryatlarni unitadilar. Ibn Xaldun insonning tebranishlarini tashqi belgi sifatida ko'radi, chunki inson bolasi urf-odatlar va u o'rganib qolgan narsalar, bu uning tabiiy tabiati o'rnini egallaydi. Dinini yo'qotganlar o'zini g'ayritabiiy tarzda titishadi, o'zlarining asl tabiatiga zid yo'l tutishadi. Ularning asabiyalari qurigan sari, ularning inson tabiati (fitrasi) buziladi va nafs jamiyatni yengib, narxlar va soliqlarni oshirib yuboradi.

Ibn Xaldun o'z qarashlarida zaiflashishni va yo'qolishga olib keladigan omillarni ko'rsatasi. Arab sivilizatsiyasi, chunki u fitrik qadryatlardan uzoqlashdi. Islom odamlarga bir narsani beradi, biz qabul qilish yoki rad etishimiz mumkin bolgan ramka, biz adolatli harakat qilishni yoki tanlashimiz mumkin, nohaq yoki har bir holatda oqibatlari azobdir. Ibn Xaldun shuni ko'rsatadiki mustabid jamiyatlarbhar doim ijtimoiy va siyosiy tomonga siljib borayotgan decadent jamiyatlardir. Ibn Xaldun hamma narsani yo'q qiladigan tavhid idealini-fitratni qo'llab-quvvatlaydi. Bo'lishi mumkin fitrat va asabiyya o'zaro ijobiy bog'liq, degan xulosaga keldi. Biri qurib qolsa, ikkinchisi ham quruydi, biri ko'tarilsa ikkinchisi ham ko'tariladi. Ibn Xaldunning asosiy hissassi asabiylik va siyosat o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilishdir. Garchi hokimyat hukmronlikning asosi bo'lsada va qirol hokimiyati o'rnatildi, harbiy qudrat orqali jamiyatlarni birlashtirib turuvchi asabiyyalikka asoslangan edi. Qarindoshlik va din qabilalarda shahar jamiyatiga qaraganda kuchliroq. Kuchli g'oliblar, guruh tuyg'usi kattaroq va uzoq muddatli imperiyalarni yaratishi mumkin. [8.b.329]

Ibn Xaldun uchun asabiyyalik tuyg'usi kuchli bo'lgan o'sha guruh taqdirdir, kuchli va hukmronlik, hech bo'lmaganda ular o'zlik hissini saqlab qolishga qodir ekan va birdamlikdir. Ibn Xaldun nazarida asabiyyalik siyosiy hokimyat va madaniyatning asosidir, shu bilan birga cheksiz individualism guruhlarining qulashi manbalaridan biridir. U inqiloblarni begona guruhlar o'rtasidagi hokimyat uchun kurashdan iborat deb tushinadi. [3.b.14]

Qirol ustunlik asabiyyalar yetaklaydigan maqsaddir. Agar alohida qabila boshqacha bo'lsa ham uylar va ko'plab turli xil guruh tuyg'ulari, baribir, kuchliroq bo'lgan guruh hissi mavjud bo'lishi kerak boshqa barcha guruh tuyg'ularini birlashtirgandan ko'ra, bu ularning barchasidan ustundir va ularni bo'ysunuvchi qiladi, unda barcha xilma-xil guruh tuyg'ulari birlashib, goyoki

buyuk bo'lib qoladi. Aks holda bo'linishlar yuzaga kelib, nifoq va nizolarga sabab bo'lar edi. [7.b.107]

Bundan ko'rinib turibdiki, podshoh hokimiyati (davla) guruh tuyg'usining maqsadidir. Bir xalq o'z asabiyyaligini, birida yo'qolgan shoh hokimiyatini saqlab qolar ekan shoh zarurat bo'lsa, o'sha xalqning boshqa bir tarmog'iga o'tadi. Shoh hokimiyati va yirik sulolaviy hokimiyatga faqat asabiyyalik orqali erilishadi. Qachon sulola mustahkam o'rnashib olgan, asabiyyalikdan voz kechishi mumkin. Ibn Xaldun qirollik hokimiyatini va shahar hokimiyatining old shartlari ekanligini ta'kidlaydi. U qirol o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatganidan keyin qudrat va hadari sivilizatsiyasining o'z-o'zini yo'q qilish xususiyatini qirollik kuchi tekshiradi. Ibn Xaldunning fikricha, sivilizatsiya jarayoni davom etayotgan yoki hatto buzg'unchi tententsiyalarni kuchaytirilayotganga o'xshaydi. Ibn Xaldun ushbu formulasi sivilizatsiyaning cho'l o'rtasida surish va totish natijasi uchun, bu uning eng mashhur g'oyasi o'z-o'zini yo'q qiladigan, ammo qayta tiklanmaydigan sikl, ikki dunyo o'rtasidagi ko'prik. [2.b.35-36]

Qayd etilishicha, sabiyya tuzumiga erishgan yutuqlarni mustahkamlashga yordam bergan o'tmishdoshlari va boshqaruv mexanizmlari kengaytirildi va takomillashdi, adolat ahliga yetib keldi. Aksincha, asabiyya yo'qligi ko'rinadi yaxshi ma'muriyat institutlarining faoliyatiga to'sqinlik qilishda hissa qo'shgan adolat uchun obro'ga ega bo'lgan qonuniylikni berkitish. [8.b.356]

O'tmishdagi ayrim hukmdorlarga rahbarlik qilgan adolat doirasi haqida aytib o'tish joiz, shuningdek, turli mashhurlarda asosiy motiv sifatida ishlatilgan qadimgi va turli geografiyalarga mansub ertaklar, hikoyalar va dostonlarning o'rta asr davri. Adolat doirasining bir qancha versiyasi mavjud. Shunday qilib, "insondagi yaxshi fazilatlar shundan beri siyosiy va shoh hokimiyatiga mos keladi, yaxshilik siyosiy hokimiyatga mos keladi. Asabiyyaning mavjud bo'lmasdan maqtovg'a arzigulik fazilatlarini amalda qo'llashga ega bo'lgan kishilar orasida kamchilik bo'lardi. [5.b.111-112]

Ibn Xaldun shunday deydi: "Faqat guruh hissiyotiga sherik bo'lganlarga "uy"ga ega bo'lishi mumkin. Zodagonlik asosiy ma'noda va haqiqatda, boshqalarda esa majoziy ma'noda mavjud. Chunki oliyjanoblik va obro'-e'tibor shaxsning natijasidir." U qo'shimcha qiladi: "Guruh tuyg'usi haqiqatan ham daxshatli va uning tuprog'i saqlanib qolgan joyda sof, umumiy naslning oldinga siljishi eng aniq va guruh hissi ko'proq samarali. Bir qancha oliyjanob ajdodlarga ega bo'lish qo'shimcha afzallikdir. Shunday qilib, obro' va oliyjanoblik guruh tuyg'usiga sherik bo'lganlarda mustahkam asoslanadi, chunki umumiy nasl natijasi bor, "Uy" ning zodagonligi to'g'ridan-to'g'ri mutonosibdir, guruh tuyg'usining turli darajalariga, chunki oliyjanoblik guruh tuyg'usining siri". [5.b.102]

Ibn Xaldun nazarida badaviylar hadarisilarga qaraganda xayriroqdir. Qachon inson birinchi yaratilgan (fitratu'l-ula) da yomonlik va saodatga teng masofada edi. Inson tabiati ikkalasining ta'siriga ochiq bo'lgan tuyg'u. Shunga qaramay, inson potensial yovuzlikdan yoki xayrlikka moyildir. Shunga qaramay, hayot sharoitlari insonning yovuzlikka yoki xayrlikka yaqinligini aniqlang. Badaviylar yaqin edi, ular asl fitratga yaqin bo'lgani uchun xayrli. Asl birinchi fitrat davlatdir bu yerda faqat Xudoning irodasi g'alaba qozonadi va shuning uchun u har qanday yovuzlikdan uzoqdir. Ibn Xaldun Muhammad (s.a.v) payg'ambarning "Har bir bola fitraat bo'lib tug'iladi" degan hadislarini keltiradi, ota-onalari ularni yahudiy, nasroniy yoki zardushtiy qilib o'stiradi". [4.b.97-98]

Asabiyya bilan yaxshilik, barakali fazilatlar o'rtasida majburiy bog'liqlik mavjud. Yaxshi fazilatlar diniy fazilatlaridir, chunki ular fitrik qadryatlardir. Qirollikka ega bo'lish uchun hokimyat(mulk), hukmron shaxslar yaxshi fazilatlariga ega bo'lishi kerak. Hilafa(boshqasi nomidan hukm qilish) va mulk (shoh hokimiyati)Allohning hukmlari uchun zarurdir. Xudoning hukmlari butunlay xayrli. Bu xolda, Xudoning hukmlari yer yuzida amalga oshiradigan kishilar inoyatga ega bo'lishlari kerak. Shuning uchun mulkning manbai, ya'ni asabiyya yaxlit xolga keladi. [4.b.103]

Nima uchun odamlar umumiy xulq-atvorga ega? Asosiy dinamika nimadan iborat davlatga o'xshagan siyosiy tuzilmalarni tug'diradi va kuch beradimi? Jamiyatni nima ushlab turadi? Ibn Xaldun bu savollarga xuddi shu vosita tushinchasi-asabiyyadan foydalangan holda javob bergan. Asabiyyani ijtimoiy uchun fundamental, instrumental va funksional tushincha sifatida ishlatish mumkinmi? Turkiya va Yevropa itiifoqida ko'plab millatlar va millatlar birlashishi, turli madaniyatlar va turmush tarsi mavjudmi? Ibn Xaldunning ta'kidlashicha, dastlab qon rishtalari oz bo'lganida asabiyyalik tabiiy hodisa. Qachonki, yaqin qon aloqalari bo'lgan guruh soni ko'paysa, u holda qon rishtasi hodisasi haqiqatni aks ettirmaydi, aksincha, aldanishga aylanadi, guruh tomonidan ishoniladi. Guruhdagi insonlar illuziyaga tushib qolishadi, yaqin qon rishtalari lekin aslida endi ular yo'q. Bu vaqtda Ibn Xaldun qon rishtalari unchalik muhim emasligini ta'kidlaydi. Ega bo'lish e'tiqodning mavjudligi, yaqin munosabatlar va o'zaro yordamga olib kelishi mumkin bo'lgan bunday aloqalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ibn Xaldunning asabiyyalik tushunchasi biologik yoki etnik emas, balki funksionaldir. [4.b.91]

Ibn Xaldun ochiq-oydin ta'kidlaydi, asabiyyalikdan maqsad mulk yoki davlat, boshqacha qilib aytganda qirol hokimiyati, gegemonlik yoki boshqaruv. Ibn Xaldun asabiyyalik borligini siyosiy jihatdan ta'kidlaydi. Agar u mavjud bo'lsa, u guruh a'zolariga siyosiy kollektivga rahbarlik qiladi. Bu ularni yuqoriroq siyosiy mavqeiga ega bo'lishni talab qilishga majbur qiladi. Asabiyya siyosatga vaqt va fazoviy yondashuv o'lchovlarini, intizomni olib keladi. [4.b.114]

Xulosa

Ibn Xaldunning “asabiyya” tushunchasi uning tarix va ijtimoiy nazariyasining markaziy tushunchalaridan biri bo‘lib, u jamiyatlarning shakllanishi, rivojlanishi va inqirozini tushuntirishda asosiy omil hisoblanadi. Asabiyya atamasi qabila, guruh yoki jamiyatning ichki birligi, ijtimoiy birdamlik va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash hissini anglatadi. Ibn Xaldun bu tushunchani o‘zining mashhur asari “Muqaddima”da keng yoritgan va uni siyosiy, ahloqiy va ijtimoiy jihatlarida chuqur tahlil qilgan. Ibn Xaldunning nazariyasiga ko‘ra, asabiyya davlatlarning tashkil topishi va mustahkamlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Jamiyatda kuchli asabiyya mavjud bo‘lganida, qabila yoki guruh birlashib, siyosiy hokimiyatni egallashga qodir bo‘ladi. Biroq asabiyya faqatgina davlatni tashkil qilishning boshlang‘ich bosqichida kuchli bo‘ladi. Davlat barqarorlashgan sari, asabiyya susayib boradi va bu holat davlatning zaiflashishiga hamda inqirozga olib keladi. Davlatning bosqichlari: Ibn Xaldun davlatlarning rivojlanishida bir necha bosqichni ajratib ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, asabiyya dastlab qabila yoki jamiyatdagi kuchli birdamlik sifatida namoyon bo‘ladi va bu davlatning tashkil topishiga olib keladi. Ammo davlat o‘zining rivojlanish cho‘qqisiga chiqqach, ichki birdamlikni yo‘qotadi va tanazzulga uchraydi. Bu yangi asabiyya bilan ta‘minlangan guruhlarining hokimiyatni egallashiga imkon yaratadi. Ahloqiy jihatdan asabiyya jamiyatdagi odamlar orasidagi birdamlik va o‘zaro yordamni mustahkamlash vositasi hisoblanadi. Bu qabila yoki guruh ichida o‘zaro ishonch va axloqiy me‘yorlarni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, Ibn Xaldunning fikricha, haddan tashqari asabiyya boshqa guruhlariga qarshi tajovuzkorlikka olib kelishi mumkin. Bu holat ijtimoiy adolat va tinchlikni buzishi ehtimolini oshiradi. Ijobiy ahloqiy ta‘sir: Asabiyya o‘zaro birdamlikni mustahkamlab, ijtimoiy ahloqiy me‘yorlarni saqlashga yordam beradi. Salbiy ahloqiy ta‘sir: Asabiyya boshqa guruhlarni kamsitish yoki ularga qarshi ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Ibn Xaldun asabiyyani ijtimoiy tuzilmalarning rivojlanishi va ularning o‘zaro aloqalarini tushunish vositasi sifatida ko‘radi. U jamiyatni ikki asosiy turga bo‘ladi. Badaviy jamiyatlar: Qabila yoki an‘anaviy guruhlar kuchli asabiyya bilan birlashgan bo‘lib, ular tabiiy sharoitlarga moslashgan holda yashaydi. Madaniy jamiyatlar: Shahar markazida tashkil topgan, asabiyya nisbatan zaiflashgan va qoidalar bilan boshqariladigan jamiyatlar. Ibn Xaldun fikricha, badaviy jamiyatlarda kuchli asabiyya mavjud bo‘lganligi sababli ular madaniy jamiyatlarni o‘zlashtirib, yangi davlat tuzishga qodir. Ammo vaqt o‘tishi bilan ular ham shahar hayotiga moslashib, asabiyalarini yo‘qotadi va bu holat yangi guruhlar tomonidan ularning o‘rnini egallashga olib keladi. Ibn Xaldunning asabiyya nazariyasi ijtimoiy, siyosiy va ahloqiy jihatdan jamiyatlarning rivojlanish va tanazzul jarayonlarini chuqur tahlil qiladi. Asabiyya bir tomondan ijtimoiy birdamlik va kuchning manbai sifatida xizmat qilsa, boshqa tomondan uning ortiqcha

yoki noto'g'ri qo'llanilishi jamiyatdagi nizolar va adolatsizlikka sabab bo'lishi mumkin. Ushbu nazariya bugungi kunda ham millatchilik, jamiyatlararo birdamlik va davlat boshqaruvi kabi masalalarni tushunishda dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmed, Akbar. *Discovering Islam*. London: Routledge.2002.
2. Arnason, Johann P. and Stauth, Georg "Civilization and State Formation in the Islamic Context: Re-Reading Ibn Khaldun" 2004.
3. Katsiaficas, George. "Ibn Khaldun: A Dialectical Philosopher for the 21st Century", *New Political Science*.1999
4. Kayapınar, Akif. "The Concept of Asabiyyah in Ibn Khaldun: A New Approach in the Theory of Politics", *Turkish Journal of Islamic Studies*. 2006
5. Ibn Khaldun, *The Muqaddimah*. {Translated By Franz Rosenthal, Edited By N.J. Dawood, 1967} London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
6. Eyüpoğlu, Osman. "The Contribution of Ibn Khaldun to Contemporary Social Psychology", *Journal of Academic Studies*.2004.
7. White, Ali. "An Islamic Approach to Studying History: Reflections on Ibn Khaldun's Deterministic Historical Approach", *Intellectual Discourse* 2009
8. Darling, T. Linda. "Social Cohesion ('Asabiyya) and Justice in the Late Medieval Middle East", *Comparative Studies in Society and History* 2007
9. Chapra, M. Umer "Islamic Economic Thought and the New Global Economy", *Islamic Economic Studies* 2001.
10. Ибн Халдун. Ал-Муқаддима. Ал-Қоҳира: Дор ал-китаб Ал-Мисрий ва ал-Лубнаний, 1999.